

*et composition. L'acquisition des thèmes proposés devrait s'effectuer en classe de langue avant la lecture des textes de spécialité. On ne veut pas surmener les étudiants avec les données théoriques de lexicologie ; on voudrait les inciter à une réflexion complexe portant sur la comparaison au moins de deux systèmes linguistiques différents et de les pousser vers une acquisition autonome d'une langue étrangère étudiée.*

**Elena Zelenická**

## **Jazyk – súčasť a odraz kultúry**

### **Abstract**

*Mutual understanding between the peoples and their cultures is becoming a central requirement of all human activities since they have crossed the boundaries of their own language and culture. The language thus acquires a new form, it is no longer a mere object for learning but at the same time it is becoming a subject of the culture holder of the language as well as his/her representative. Through language we get to know not only the world around us, but also we learn about ourselves, our nation, our ethnic group. The language allows to explore specific ethnic groups of other nations as well, and this can be done through language facts incorporated, for example, in the texts aimed at cultural specifics. Deeper insight into the "cultural world" of the foreign language holders, his/ her culture, way of life or national mentality is significantly determined by exploring the social and cultural attributes of the speech ethnic group.*

*Key words: language, culture, intercultural communication, text, foreign language teaching*

### **1. Úvod**

Vzájomné porozumenie medzi národmi a ich kultúrou sa stáva centrálnou požiadavkou všetkých ľudských činností, pretože presiahli hranice vlastného jazyka a kultúry. Jazyk tak získava novú formu, je nielen objektom pre učenie sa, ale zároveň sa stáva subjektom nositeľa kultúry tohto jazyka a je jeho reprezentantom. Prostredníctvom jazyka

máme možnosť spoznávať nielen svet okolo nás, ale aj poznávať samých seba, svoj národ, svoje etnikum. Jazyk umožňuje poznávať konkrétne etnikum aj iných národov, a to prostredníctvom jazykových faktov zakomponovaných, napríklad aj v textoch zameraných na kulturologické špecifiká. Hlbší prienik do „kultúrneho sveta“ nositeľov cudzieho jazyka, ich kultúry spôsobu života, národnej mentality je značne determinovaný poznáním spoločenských a kultúrnych atribútov daného rečového etnika.

## 2. Jazyk a kultúra

Jazyk a kultúra navzájom súvisia. Jazyk je stelesnením kultúry a jej šíriteľom. Každý jazyk sa stáva zmysluplným v kontexte a v kultúre patrí medzi najdôležitejšie aspekty kontextu, v ktorom sa jazyk používa. V didaktike cudzích jazykov sa kulturologický aspekt reflektuje od konca minulého storočia v lingvokulturologickom smerovaní. Jazyk sa osvojuje ako komunikačný prostriedok predstaviteľov rôznych národov a kultúr, t. j. v symbióze so svetom a kultúrou nositeľov daného jazyka.

V Európe sa vytvorilo spoločenstvo štátov, ktoré sa bude musieť dorozumievať, komunikovať medzi sebou. A práve pri tomto úsilí zohráva dôležitú úlohu jazyk ako prostriedok komunikácie medzi národmi. Pre oblasť výučby cudzích jazykov sa vytvorila požiadavka vychovať a jazykovo dobre pripraviť odborníkov pre európske zjednotenie, t. j. poskytnúť a vybaviť budúcich účastníkov medzinárodnej, politickej, hospodárskej, vedeckej a technickej spolupráce takými komunikatívnymi schopnosťami, aby mohli optimálne plniť svoje odborné a profesionálne poslanie.

V európskej dimenzii vzdelávania nejde len o vzdelávanie v Európe a o Európe, ale predovšetkým o prípravu na život v nej. Vzdelávanie a jazyková výučba nadobúda sociokultúrny obsah, ktorý má potenciál urýchľovať integračné procesy v rámci Európy a otvárať sa pre spoluprácu medzi krajinami, medzinárodnými organizáciami a pod. Vychádzajúc z týchto potrieb EÚ prijala vo svojej výchovno-vzdelávacej politike jeden zo svojich najambicióznejších cieľov, vytvoriť vhodné podmienky a možnosti pre všetkých občanov EÚ, zabezpečiť okrem materinského jazyka výučbu dvoch cudzích jazykov, a to na všetkých stupňoch výchovno-vzdelávacieho systému, vrátane celoživotného vzdelávania.

Globalizácia, ktorá pretrváva v súčasnosti v sebe zahŕňa mnohé aspekty: výmenu znalostí a poznatkov v celosvetovom meradle, internacionalizáciu národných trhov, vzájomné ovplyvňovanie kultúr, globálnu spoločnosť, medzikultúrnu komunikáciu ako aj jej vplyv na dianie vo svete. Hlavným poslaním tohto prebiehajúceho procesu je zvýšenie životného štandardu krajín, prílevom zahraničných investícií na domáce trhy, umožnením voľného pohybu za účelom jednoduchšieho cestovania do cudziny alebo získavania väčších možností na vzdelávanie a pod. Súčasné obdobie, obdobie vzrastajúcich medzinárodných kontaktov v rôznych oblastiach a sférach nášho života si zákonite vyžaduje, aby čoraz väčší okruh ľudí ovládal cudzie jazyky. Vzrastá potreba efektívneho osvojovania si cudzích jazykov ale aj zároveň efektívneho organizovania vyučovacieho

procesu, ktorý by mal vychádzať z potrieb súčasnosti, t. j. pripraviť študentov na bezproblémovú komunikáciu v cudzom jazyku.

Globalizácia na jednej strane stiera hranice medzi štátmi, národmi a kultúrami, súčasne ale oživuje národné kultúry a prebúdza pocity národnej identity. Zvyšuje sa počet príslušníkov iných kultúr, ktorí k nám v súvislosti so vzrastajúcimi investíciami prichádzajú žiť a pracovať, ale aj študovať (štatistiky zaznamenávajú nárast zahraničných študentov). Poznatky z oblasti medzikultúrnej komunikácie neslúžia iba tým, ktorí sa pripravujú na život, resp. prácu v zahraničí. Bežní ľudia sú neraz zaťažení predsudkami a stereotypným vnímaním iných kultúr a ich príslušníkov a svojim správaním prispievajú k vzniku kultúrneho šoku u seba i druhých. Je zrejmé, že mnohí z nás nie sú pripravení na stretnutia s odlišnými kultúrami. Je potrebné zvyšovať medzikultúrnu toleranciu a pochopenia hlavne u všetkých tých, ktorí prichádzajú do intenzívneho kontaktu s príslušníkmi iných kultúr (Zielenická a Adamka 2008, 233).

Ak vychádzame z premisy „*Kultúre sa učíme, pôsobíme v nej, šírimo ju a zachováme prostredníctvom komunikácie*“ (Samovar a kol. 1998, 22), tak spojenie štúdia kultúry a komunikácie sa ukazuje ako opodstatnené. Uvedení autori hovoria o týchto dvoch elementoch ako o neoddeliteľných a nazývajú ich hlasom a ozvenou, pričom je ťažké určiť, ktorý je hlasom a ktorý ozvenou, čo dokazuje aj ich charakteristika kultúry. Stotožňujeme sa s tvrdením, že kultúra nie je vrodená, osvojujeme si ju učením; prenáša sa z generácie na generáciu a tak sa zachováva; vychádza zo symbolov; je dynamickým systémom podliehajúcim zmene; je etnocentrická. V každej z týchto charakteristík možno nájsť priamu súvislosť s komunikáciou, ktorej sa učíme aj na hodinách cudzieho jazyka.

Vymedzenie pojmu kultúra prebieha vo vede už niekoľko storočí. Pojem „*cultura*“ je latinského pôvodu a označuje trvalú činnosť, ale aj výsledok tejto činnosti. Vymedzuje sa aj úlohou človeka voči svetu a voči sebe samému, ako sociálne odovzdávaná reflexia sveta vlastná určitej sociálnej skupine a jej súčasťou sú potom kultúrne produkty nesúce túto reflexiu, hodnotové orientácie sociálnej skupiny a pod. Pojem kultúry sa tak „vzťahuje k celému životu spoločnosti“ s rôznym dôrazom na významy a hodnoty alebo na materiálnu organizáciu života spoločnosti.

Cez kultúrne predmety, cez sociálne normy, cez významy a hodnotové orientácie spoločnosť vyjadruje svoje vlastné ideály, túžby a potreby. Prejavuje navonok a voči druhým kultúram či jednotlivcom to, čo je vo vedomí členov spoločnosti.

V kultúre je zahrnutá aj sociálna skúsenosť spoločenstva, chápanie sveta a reflexii seba samého, či sveta okolo človeka (Mistrík a kol. 1999, 161). Kultúra je súčasne aj kolektívnym vedomím sociálnej skupiny. Vlastný zmysel kultúry sa naplnia až vtedy, ak funguje v reálnom živote spoločnosti, ak sociálne normy pôsobia a odovzdávajú sa ďalším generáciám, ak sa pomocou kultúrnych produktov udržiava kohézia spoločnosti. Vtedy plní kultúra integratívnu a diferenciatívnu funkciu, pretože pomocou kultúry sa sociálna skupina integruje ako jeden celok a súčasne sa odlišuje od iných sociálnych skupín. Jej

súčasťou sú nielen intelektuálne výkony človeka, ale aj správanie, spôsob života, ktorý je vlastný určitej sociálnej skupine.

Za svoj všestraný rozvoj ľudstvo vďačí predovšetkým tomu, že paralelne so svojim sociálnym a duchovným vývinom sa nachádzali stále dokonalejšie mechanizmy sociálnej výmeny informácií, teda aj šírenia výtvarných kultúry. Dôležitú úlohu zohrávalo aj poznanie, že určujúcim faktorom všetkých individuálnych a kolektívnych činov v procese prechodu od inštinktívneho správania ku kultúrnym spôsobom a prejavom existencie je tradícia, v ktorej sa odzrkadľujú skúsenosti jednotlivých pokolení.

V súvislosti s množstvom získaných sociálnych skúseností sa stala aktuálnou otázka spôsobov a foriem ich hromadenia, uchovávaní a odovzdávania ďalšej generácii. V tomto procese rozhodujúcu úlohu zohrávala pamäť ako mechanizmus fixovania nadobudnutých poznatkov a jazyk ako prostriedok materializácie skúsenosti, resp. ako spôsob jej sociálnej fixácie. Jazyk má významné postavenie najmä preto, lebo je súčasťou univerzálného komunikačného systému, ktorý umožňuje tak aktuálnu interakciu v prítomnosti, ako aj historické odovzdávanie skúseností nasledujúcim generáciám. Vďaka jazyku vzniká špecifická ľudská forma akumulácia informácie a udržiavania sociálneho spojenia a kultúrnej kontinuity medzi generáciami (Vaňko 1999, 35).

Keďže plnohodnotnú Európu predstavuje súžitie rôznych kultúr schopných rozvoja a vzájomného obohacovania sa, podstatným znakom výchovy a vzdelávania je aj jej multikultúrny charakter, ktorý rešpektuje rozdiely ako hodnotu. Rozvoj schopnosti tolerovať iné kultúry, resp. rešpektovať existenciu iných kultúr, znamená schopnosť aspoň čiastočne sa pozrieť na svet z hľadiska inej kultúry, prípadne pripustiť právo pozeráť sa na svet inými očami, ale aj schopnosť rešpektovať rôznorodosť. Hodnotové hierarchie príslušníkov rôznych národov sú odlišné. Odlišný je ich spôsob života, tradície, svetozor, životná filozofia, kultúra. Každý národ si zachováva svoju vlastnú kultúrnu identitu, preberá ju ako dedičstvo, ktoré sa stáročiami zachováva.

### 3. Medzikultúrna komunikácia

Za súčasť jazykového vyučovania možno pokladať aj medzikultúrnu komunikáciu. Pozornosť k jazyku ako lingvistickému fenoménu a prostriedku cudzojazyčnej komunikácie vystriedal záujem o vlastný proces komunikácie, nielen o jeho jazykovú, ale aj kulturologickú podstatu. Okrem znalosti jazyka sú potrebné i poznatky o spôsobe života iných národov, o ich kultúrach. V snahe dosiahnuť väčšiu úspešnosť vo výučbe jazyka vystupuje do popredia nevyhnutnosť skĺbiť obsah jazykového a kulturologického programu s motiváciou študenta a jeho potrebami, ktoré sú určujúce v jeho budúcej profesii. Poznanie nielen samotného jazyka, ale aj jazykovej oblasti, vedomosti o kultúre, histórii či hospodárskom vývoji napomáhajú pri všestrannej príprave študentov na ich budúce povolanie. Konfrontačný a porovnávací opis jazykov v spojení s ich kultúrami, t.j. dialóg dvoch kultúr, by mal sprevádzať každé osvojovanie cudzích jazykov. Mal by byť zakomponovaný do učebných textov alebo prinajmenšom prezentovaný výkladom učiteľa.

Medzikultúrna a multikultúrna výchova ako súčasť výučby cudzích jazykov by mala študentov viesť k poznaniu, že i cez jazyk poznávame kultúru iného národa. Je dôležité pochopiť vzťah medzi jazykom a kultúrou, ich prepojenosť, rešpektovať odlišnosť kultúr a jazykov, prehodnocovať nadobudnuté poznatky, a tak obohacovať svoj intelekt, svoju osobnosť o nové dimenzie.

Poznávaním vlastnej kultúry a jej porovnávaním s inými kultúrami, hľadaním odlišností, ale i zhôd, možno viesť mladú generáciu nielen k úcte ku kultúram iných národov, ale i k ich hlbšiemu pochopeniu. Ved' práve poznanie národnej kultúrnej identity pomáha zefektívniť komunikáciu medzi rôznymi kultúrami. Uvedená ukážka je toho dôkazom.

#### *Словацкая свадьба*

*Ранее она праздновалась всеми родственниками и соседями целую неделю. Утром в день свадьбы крестная мать невесты и её родственницы несли подарки для жениха – рубаху, в которой он должен был венчаться, перо на шляпу, стакан меда, полотенце. Одеваясь, жених не должен был туго стягивать пояс, иначе у его будущей жены якобы могли быть трудные роды.*

*Невесту в её доме одевали в свадебный наряд. Крестная мать строго следила за тем, чтобы она была защищена от порчи и злых сил: нижняя юбка должна быть одета наизнанку, каждая часть одежды слегка смазана медом, за пазухой спрятаны обереги – узелок с петрушкой, хлебом, чесноком. В протестантских районах, где рождение детей ограничивалось, невеста тайно от всех бросала замок в колодец или закапывала в землю снятый с рукояти топор. Верили, что до тех пор, пока эти железные предметы находились в воде и земле, молодая оставалась бездетной.*

*Крестная мать невесты наряжала свадебное дерево – ёлочку или зелёную ветку. На неё вешали бумажные цветные ленты, флажки, крендельки и т. п. Дерево носили дружки во время свадебной процессии или ставили его в повозку, в которой перевозили невесту с приданым (Zielenická 2011, 19–20).*

#### *Русская свадьба*

*В старое время традиционной формой заключения брака у русских являлось венчание в церкви. В Советском Союзе венчание не практиковалось; вместо него была введена – и существует до сих пор в качестве официальной – регистрация брака в специальных Отделах ЗАГС (записи актов гражданского состояния) или во Дворцах бракосочетания. Здесь во время церемонии бракосочетания в торжественной обстановке специальный работник от имени государства просит жениха и невесту публично подтвердить их добровольное желание вступить в брак, после чего объявляет их мужем и женой и поздравляет их, а жених и невеста публично обмениваются кольцами, целуются, ставят свои подписи*

*в официальной книге регистрации, где затем расписываются свидетель и свидетельница, гости поздравляют молодожёнов, а затем все выходят из зала под звуки свадебного марша Мендельсона. В последнее время венчание снова стало входить в обиход, и многие пары дополняют им официальную регистрацию своего брака.*

#### *Свадебные обычаи*

*После регистрации брака или венчания принято проехать через семь мостов, причём жених должен хотя бы через один из них перенести невесту на руках. Во время поездки принято возложить цветы к памятнику павшим героям.*

*Свадьбу празднуют по возможности на широкую ногу, с приглашением родственников и друзей. Празднества длятся обычно два дня. Традиционный наряд невесты для церемонии регистрации брака и первого дня свадьбы – белое платье и фата на голове, являющиеся символом невинности, а для жениха – мужской костюм.*

*В сёлах (и в среде людей, недавно переселившихся из села в город), сохраняются и многие народные свадебные обычаи, согласно которым невеста и жених по традиции дарят подарки родителям и друг другу и выполняют некоторые другие ритуальные действия. Из этих обрядовых действий наиболее распространены следующие: молодожёнов "на счастье" осыпают мелкими монетами, зерном, конфетами; когда жених приезжает (приходит) за невестой, чтобы вместе поехать (идти) на регистрацию брака, друзья невесты в шутку не пускают его к ней, требуя "выкупа", и "за каждые двери" взимают с него символическую плату, а во время свадебного застолья в какой-то момент "крадут" молодую жену, заставляя жениха искать её, и др. (Zielenická 2011, 103–105).*

Poznanie vlastnej kultúry uľahčuje medzikultúrnu a multikultúrnu komunikáciu. Komunikácia sa stáva obsahovo bohatšou na jednej strane, ale na druhej strane i zraniteľnejšou. Je všeobecne známe, že čím viac je účastníkov komunikácie, tým väčšia je pravdepodobnosť konfliktov, nedorozumení. Eliminovať tieto konflikty môže pomôcť i kvalitne pripravený učiteľ a vhodne vybraný učebný materiál.

*„Medzikultúrna komunikácia je komunikácia medzi ľuďmi, ktorých kultúrne vnímanie a systém symbolov sú natoľko odlišné, aby zmenili komunikačnú situáciu“ (Samovar a kol. 1998, 48). Pri stretnutí príslušníkov rôznych kultúr a ich vzájomnej výmene a zdieľaní informácií, myšlienok alebo pocitov sa stretávajú rôzne aspekty samotných kultúr, ktoré majú vplyv na všetky oblasti ľudského života. Jednotlivé elementy kultúr nemožno od seba oddeliť, pretože ich pôsobenie je komplexné.*

Viaceré medzinárodné dokumenty a správy európskych vzdelávacích inštitúcií prezentujú názor, že vzdelávanie neznamená iba vyzbrojiť študentov vedomosťami a odbornými znalosťami, ale naučiť ich chápať a rešpektovať aj iné kultúry, vážiť si bo-

hatstvo nášho kultúrneho dedičstva a sprostredkovať ho iným. Tieto prognózy sa dotýkajú aj vyučovania cudzích jazykov, čo sa prejavuje predovšetkým v uplatňovaní: a) medzikultúrnej komunikácie, pod ktorou rozumieme aj vyučovanie jazykov, v našom prípade ruského, prostredníctvom kultúrnych hodnôt vlastnej krajiny, ale aj krajiny študovaného jazyka, b) a taktiež cudzojazyčnej komunikačnej kompetencie, chápanej ako spoločensky a historicky determinované sociálne správanie, realizované prostredníctvom rečových aktov s cieľom vzájomného dorozumievania sa (ale aj porozumenia) a vzájomnej spolupráce (Zielenická 2005, 53).

Cudzí jazyk ako prostriedok vecnej komunikácie má svoje špecifiká, ktoré vyplývajú predovšetkým z jeho používania ako prostriedka vzájomného dorozumievania príslušníkov jednotlivých socioprofesijne vymedzených skupín. Komunikáciu chápeme ako výmenu informácií medzi účastníkmi komunikačného aktu. Táto je motivovaná zámermi a cieľmi, ktoré vyplývajú z rôznorodých ľudských činností, a to nielen materiálnych, ale aj nemateriálnych. Nie je to iba výmena informácií, ale aj vstup do osobitných vzťahov, t. j. komunikačných vzťahov. Tieto vzťahy sú realizáciou vzťahov medzi jednotlivcami a sú zakomponované v príslušnom spoločenskom systéme.

Z uvedeného vyplýva, že komunikačné vzťahy sú determinované spoločenskými vzťahmi medzi jednotlivcami a miestom jednotlivca v spoločnosti, t. j. vzťahmi medzi jednotlivými druhmi spoločenskej činnosti ľudí, najmä tými, ktoré majú svoju tradíciu, sú ustálené. Pri komunikácii sa prejavujú aj tak, že v jednotlivých oblastiach spoločenského styku sa vytvárajú špecifické normy komunikácie. Sú to „konvencionalizované zásady“, ktorých dodržiavaním sa priamo podmieňuje úspešný priebeh komunikácie (Košanský a kol. 1987, 27).

Komunikačné normy majú dva aspekty, jeden sa vzťahuje na predmet komunikácie, na jej účastníkov a ich roly v komunikačnom akte, druhý na vonkajšie podmienky komunikácie. Prvý aspekt komunikačnej normy zahŕňa predovšetkým to, kto iniciuje komunikáciu, ako dlho bude trvať, akým spôsobom sa bude uskutočňovať, v akom poradí sa budú meniť úlohy komunikantov atď. K druhému patrí čas a miesto komunikácie. Ide tu teda o regulovaný komunikačný systém, ktorý by si mal jednotlivec osvojiť, aby sa vedel v danej situácii primerane komunikačne správať (Zielenická 2005, 96).

Komunikačné normy alebo zvyklosti majú archaický charakter, viažu sa na kultúrne a náboženské tradície. V komunikačných normách sa odrážajú aj konkrétne spoločenské vzťahy. Tieto vzťahy si osvojujeme už v detstve, takže v spoločnosti, v ktorej sa pohybujeme, v ktorej žijeme sú pre nás samozrejmosťou. Ak sa dostaneme do spoločnosti s odlišnými kultúrnymi tradíciami, a teda aj inými komunikačnými normami môže vzniknúť rad nepredvídaných problémov. Z uvedených dôvodov je potrebné pri osvojení si cudzieho jazyka zoznamovať sa aj s tradíciami, spoločenským správaním (verbálnym i neverbálnym), zvyklosťami spoločnosti, ktorého jazyk si osvojujeme.

Komunikačné normy sú súčasťou sociálnych noriem daného kultúrneho spoločenstva, na základe ktorých sa vytvárajú pravidlá a normy komunikácie, resp. komunikačný úzus.

Poznanie a aplikácia komunikačných noriem je jednou z dôležitých podmienok úspešnej komunikácie, čo môžeme vysvetliť napr. tým, že komunikáciu ako cieľavedomú činnosť začína vždy ten, kto chce prostredníctvom tejto činnosti dosiahnuť určitý cieľ, t. j. pochopenie zámeru. Ak je zámer pochopený, možno komunikačný akt pokladať za efektívny. Nedostatočné poznanie kultúrneho kontextu (spôsob nadväzovania komunikácie, postup udržiavania komunikačného kontaktu, ukončenie komunikácie, ale aj poznanie kultúrnych konštánt, ktoré determinujú komunikačné normy, ako sú tradícia, náboženstvo, história čiže poznanie komunikačného priestoru komunikácie, resp. príslušného jazykového kolektívu) môže v konečnom dôsledku spôsobiť aj neúspešnosť komunikácie (Košenský a kol. 1987, 158).

Komunikačné normy, poznatky z medzikultúrnej komunikácie sa tak stavajú nevyhnutnou súčasťou štúdia jazykov. Ak vnímame jazyk ako nástroj komunikácie a zároveň ako súčasť kultúrneho dedičstva národa a zrkadlo sociálnej reality relevantnej pre danú kultúru, potom kombinácia cudzí jazyk a medzikultúrna komunikácia sa javí ako prirodzené spojenie štúdia „nástroja“ a zároveň „návodu“ na jeho správne použitie čo korešponduje s tvrdeniami Samovara, Portera, Stefani. Ovládanie cudzieho jazyka predpokladá jeho vnímanie v širšom sociolingvistickom kontexte a schopnosť používať ho spôsobom, ktorý vedie k harmonickému a efektívnemu priebehu komunikácie. Jazyk má významnú úlohu pri skúmaní a porovnávaní kultúr. Jazyk ako súbor symbolov sa riadi istými pravidlami, ako tieto symboly spájať. Symboly i pravidlá sú špecifické pre danú kultúru a odrážajú spôsob, akým je v tejto kultúre vnímaná realita (Samovar a kol. 1998, 123). Kultúra priraduje symbolom významy, ktoré si jednotlivec osvojuje rovnako, ako sa učí pravidlám ich spájania. Prostredníctvom jazyka a jeho použitia tak možno získať obraz o konkrétnej kultúre, napr. o vzťahu jednotlivca a skupiny, význame jej sociálnej hierarchie, hodnotovom systéme a pod.

V súčasnosti sa využívajú dva spôsoby, ako vniesť do štúdia aspekty medzikultúrnej komunikácie: tradičný spojený s výučbou jazyka a danej kultúry a druhý spôsob, ktorý kladie dôraz na uvedomenie si a spoznanie kultúrnych odlišností vo všeobecnosti. Kombinácia oboch spôsobov sa v praxi osvedčila prínosnou. Medzikultúrna výchova, ktorá by mala byť súčasťou vzdelávania, vedie študentov k uvedomeniu si a porozumeniu základných kultúrnych podobností ale aj odlišností. Východiskom (ako sme už uviedli vyššie) je poznanie vlastného kultúrneho prostredia, hodnotového systému a noriem, ktoré ovplyvňujú správanie sa jednotlivcov v rôznych situáciách. Naše vnímanie reality, jej interpretácia a tomu prispôbené správanie sa jednotlivca sú kultúrne determinované. Vychádzame pritom z tézy, že bez poznania vlastnej kultúry nemožno spoznávať iné kultúry, ani im porozumieť. A naopak, konfrontácie s inými kultúrami sú často cestou k spoznaniu tej vlastnej. Narastajúci záujem o medzikultúrnú komunikáciu je prirodzeným

dôsledkom týchto zmien, preto sme za ostatné roky zaznamenali pribúdajúce množstvo štúdií, správ, publikácií z oblasti výskumu i aplikácie teoretických koncepcií.

Medzikultúrna komunikácia prispieva k systematizácii uvedomenia si rozdielov medzi národnými kultúrami, k sprostredkovaniu kultúrnych a spoločenských stereotypov a umožňuje študentom zvládnuť rôznorodé komunikačné situácie. Ako príklad môžeme uviesť témy, ktoré umožňujú porovnávanie, resp. skúmajú, či je ich postavenie podobné v oboch kultúrach a nastoľujú otázky súvisiace s témou a poskytujú priestor pre bohatú a mnohvrstvovú diskúziu. Súčasťou výučby cudzích jazykov by tak mohli byť aj aktuálne problémy spoločnosti – hlavný dôraz tejto témy spočíva na slove „aktuálne“. Popri významných celosvetových témach sa vždy objavujú rovnako zaujímavé témy lokálneho charakteru, aktuálne iba pre konkrétnu kultúru. Daná spoločnosť ich však môže vnímať ako veľmi dôležité, a preto je potrebné im venovať pozornosť.

#### 4. Cudzí jazyk a kultúra

Zvýšené požiadavky na cudzojazyčnú výučbu orientovanú na medzikultúrnú komunikáciu sa nezaobídu bez hľadania nových vyučovacích metód a alternatívnych spôsobov výučby, ktoré rešpektujú zachovávanie jazykovej a kultúrnej rozdielnosti, podporujú jazykovú a kultúrnu toleranciu, vnímajú a prijímajú kultúrne hodnoty a pod. Úspech či neúspech cudzojazyčnej výučby vo veľkej miere závisí aj od premysleného a dôsledného výberu príslušných textov (v našom prípade odborných textov zameraných na kultúrne špecifiká) ako základného pracovného materiálu (Zielenická 2011, 82–84). Predkladaný text „*Матрёшка*“ spĺňa požadované atribúty, sprostredkováva tak historické ako aj kulturologické poznatky.

##### *Матрёшка*

*Матрёшка – наиболее известный и любимый всеми российский сувенир, явление мирового масштаба. Первая русская матрёшка появилась в конце XIX века, тем не менее, она снискала небывалое признание как один из всеобъемлющих образов России, символ русского народного искусства.*

*Предшественницей и прообразом русской матрёшки стала фигурка добродушного лысого старика, буддийского мудреца Фукурумы, в которой находилось еще несколько фигурок, вложенных одна в другую, завезенного с острова Хонсю. Японцы утверждают, что первым на острове Хонсю такую игрушку выточил не известный русский монах.*

*Русскую деревянную разъемную куклу назвали Матрёной. В дореволюционное время имя Матрена, Матрёша считалось одним из наиболее распространенных русских имен, в основе которого лежит латинское слово "mater", означающее мать. Это имя ассоциировалось с матерью многочисленного семейства, обладающей хорошим здоровьем и дородной фигурой. В последствие оно сделалось нарицательным и стало означать токарное разъемное красочно*

*расписанное деревянное изделие, но и по сей день, матрёшка остаётся символом материнства, плодородием, поскольку кукла с многочисленным кукольным семейством прекрасно выражает образную основу этого древнейшего культурного символа.*

*Деревянные игрушки изображали крестьянскую девушку в кокошнике, пляшущего мужика, нарядных барынь и гусар. Первые матрешки своими формами и росписью тоже фиксируют пеструю разнообразную жизнь девушек в русских сарафанах с корзинами, серпами, букетиками цветов либо в зимних полушубках с шалью на голове; жениха и невесту, держащих свечи в руках; пастушка со свирелью; старика с окладистой бородой. Иногда матрёшка представляла собой целую семью.*

*Благодаря огромной популярности матрёшки в России стали возникать новые центры по её изготовлению и росписи. Теперь не только Сергиев Посад славился изготовлением игрушек, но и город Семёнов в Нижегородском крае. Знаменитая семёновская матрёшка отличается от матрёшек других центров своей многоместностью, в неё вкладывают до 15–18 кукол. Именно в Семёнове была выточена самая большая 72-местная матрёшка, диаметр которой 0,5 метра, а высота 1 метр. Свообразны и семёновские парные матрёшки-футляры "Русский молодец" и "Русская красавица".*

*Как вид народного искусства матрёшка обладает огромным потенциалом для передачи событий, развернутых во времени и пространстве, для изображения памятников архитектуры древнерусских городов Владимира, Суздаля, Новгорода и других, для знакомства с декоративными мотивами традиционных центров русской народной культуры. Всё чаще можно встретить матрёшку, расписанную под гжель, жостово, хохлому, палех.*

*Роспись матрёшки вбирает в себя всё яркое, свежее, связанное с обновлением общества. Новые поколения пленяются свежестью воображения создателей народной и авторской матрёшки. Матрёшка – это произведение и скульптурное и живописное, это образ и душа России (Zielenická 2011, 82).*

Odborné texty z didaktického hľadiska plnia dve hlavné funkcie: jednak sú modelom, ale zároveň aj učebným materiálom, na základe ktorého sa následne rozvíjajú rečovo-komunikačné zručnosti. V našom kontexte ponímame odborný jazyk ako prirodzený, predurčený na komunikáciu v odbore, nesúci určitý druh informácie a poznatkov, vyznačujúci sa najmä dôkladným usporiadaním obsahu a správnu voľbou adekvátnych lexikálnych a gramatických prostriedkov, tak aby boli jednotlivé myšlienky vyjadrené výstižne a presne. Presnosť pomenovania garantuje kategória termín. Aj L. Hoffmann chápe odborný text ako nástroj a zároveň výsledok rečovo-komunikačnej činnosti, ktorá pozostáva z konečného a usporiadaného množstva logicky, sémanticky a syntakticky koherentných viet (tzv. textém) alebo jednotiek na úrovni vety, ktoré ako komplexné jazykové

znaky zodpovedajú propozíciám vo vedomí človeka a komplexnej skutočnosti v objektívnej realite. Odborné texty ako komplexné celky sú podľa autora podmienené sociálnymi, tematickými a situačnými faktormi (Hoffmann 1988, 59).

Ak odborný text chápeme ako súvislý jednoliaty celok, tak akákoľvek analýza textu musí byť podriadená tomuto celkovému komunikačnému, systémovo-funkčnému významu textu. Správne pochopenie jednotlivých prvkov textu ako súčastí celku v konečnom dôsledku pretransformuje celú sériu myšlienkových pochodov a viet do súvislého textu s vlastnou vnútornou logikou a stavbou. Otvorenou zostáva v tejto súvislosti závažnosť otázky, ktoré texty, resp. druhy textov najefektívnejšie prispievajú k nadobudaniu a získavaniu rečových kompetencií a aké kritériá ich výberu prichádzajú do úvahy. Každý text je svojím spôsobom špecifický, a to sa musí zohľadniť aj pri jeho prezentácii a následnej analýze.

#### Самовар

*Самовар является одним из главных символов России. Это устройство для кипячения воды и приготовления чая. Первоначально вода нагревалась внутренней топкой, представляющей собой высокую трубку, наполняемую древесными углями. Позже появились другие виды самоваров – керосиновые, электрические и т. п.*

*О появлении первых документально зафиксированных самоваров в России (в Туле) известно следующее. В 1778 году на улице Штыковой, что в Заречье был изготовлен самовар братьями Иваном и Назаром Лисицыными в небольшом, первом в городе самоварном заведении. Самовары Лисицыных славились разнообразием форм и отделок: бочонки, вазы с чеканкой и гравировкой, самовары яйцевидной формы, с кранами в виде дельфина, с петлеобразными ручками.*

*Самовар – цельный тонкостенный сосуд, который вертикально пронизывает труба, от топки до конфорки. Топливо закладывается через трубу расширяющуюся в нижней части. Это обеспечивает устойчивость и пожарную безопасность. Воздух проходит через решётку в трубу и естественным образом поднимается вверх, создавая тягу в топке. На небольшом расстоянии от дна расположен кран. В деревенских избах труба самовара соединялась с помощью г-образной трубы, которая обеспечивала тягу. Когда вода закипела, на конфорку ставится заварочный чайник, в котором заваривается чай (Zielenická 2011, 51–52).*

Ak vychádzame z koncepcie Ch. Nordovej a U. Kautza, dôležitými kritériami pre výber textov sú: autenticnosť, aktuálnosť, náročnosť textu, relevantnosť témy, druh textu, rozsah textu a zaujímavosť. Okrem iného spomínaní autori cez prizmu didaktického hľadiska akcentujú text ako komunikát, ktorý by mal prispieť k rozvíjaniu a upevňovaniu kompetencie lingvistickej, komunikačnej, strategickej, vecnej, textovej atď., ale aj prehľbovaniu interkultúrnych znalostí (Nord 1991, 85; Kautz 2002, 124).

Autentickosť textu sa prejavuje v tom, že text reálne opisuje, resp. zachytáva skutočnosti tak historické ako aj súčasné, jeho autorom je skutočný používateľ daného jazyka. Významným aspektom týchto textov je ich aktuálnosť a autenticita. Na tomto mieste je potrebné zdôrazniť, že odborne zameraná jazyková príprava nespočíva len vo výučbe odbornej lexiky. Odborná lexika predstavuje len prostriedok, nie cieľ výučby. Prostredníctvom autentických textov je možné osvojiť si aj všeobecné špecifika odborného štýlu. Z hľadiska aspektu autentickosti je text reprezentatívnou vzorkou pre daný druh textu a považuje sa za reprezentatívny model ak v plnom rozsahu spĺňa nevyhnutné kritériá, vyplývajúce z textovej typológie (Fluck 1992, 120).

Prezentácia autentických, neadaptovaných textov vychádza od globálneho prístupu smerom k podrobnej analýze. Práve texty takéhto druhu sú podkladovým materiálom pre rozvíjanie komunikačných schopností. Poslaním autentických textov, v našom ponímaní, okrem iného je aj sprostredkovanie určitého konkrétneho druhu informácií typických pre dané kultúrne spoločenstvo ale aj komunikačných noriem. Následné zisťovanie a uvedomovanie si rozdielov medzi národnými kultúrami na príklade textov „Stolovanie a ruské tosty“ vedie napr. k sprostredkovaniu ruských kultúrnych artefaktov, tradícií, zvyklostí a pod. Nasledujúce texty sú toho konkrétnym príkladom (Zielenická 2011, 74).

#### Застолье

*У русских принято праздники или какие-либо важные события "отмечать" за праздничным столом, с выпивкой и закуской. Этот обычай так и называется – застолье. Важным компонентом застолья являются тосты – короткие речи, которые произносятся перед тем, как выпить содержимое бокала. От кавказских народов русские переняли и обычай выбирать тамаду – одного из участников застолья, который выполняет роль ведущего – следит за своевременным наполнением бокалов и рюмок, определяет темы тостов, произносит тосты сам или предоставляет слово для их произнесения другим присутствующим. После тоста участники застолья "чокаются" рюмками – соприкасаются ими, чтобы произвести лёгкий звон, – и лишь после этого выпивают напитки. Тот, кто не хочет пить много, может символически "пригубить" свою рюмку (Zielenická 2011, 74).*

Uvedený text nám poskytol nielen jazykový materiál ale aj kulturologickú informáciu, ktorú frekventanti môžu zúročiť pri stretnutiach s daným etnikom. Krátky historický exkurz ako vznikala a udomácnila sa „tost“ v ruskej kultúre podáva nasledujúci text.

#### Тост

*Тост – короткая застольная речь в честь кого-либо или чего-либо, произносимая обычно в тот момент, когда участники встречи взяли в руку сосуд, наполненный*

*спиртным напитком. Это слово было заимствовано в первой половине XIX века из английского языка (toast – поджаренный хлеб). Данное значение происходит от английского обычая ставить перед выступающим с речью стакан воды и поджаренный кусок хлеба. Текст тоста нередко бывает довольно длинным, он может быть взят из старинной притчи, сказки, легенды собственного или чужого народа. Концовка тоста с предложением выпить носит традиционно неожиданный и шутливый характер.*

#### Традиция тостов в России

*Речь или тост могут включать в себя приветствие в адрес почётного гостя, общей ситуации, послужившей поводом для встречи, общепринятую форму пожелания гостям процветания, счастья. В ответном тосте (речи) почётный гость выражает благодарность за оказанное гостеприимство, а также взаимную заинтересованность во встрече и заверение во взаимности дружественных чувств и т. д. На официальных приёмах речи и тосты произносятся после десерта, когда налито шампанское, на других приёмах – не ранее 10-15 минут после начала приёма, а иногда и в самом его начале. Первым речь или тост произносит хозяин дома, а затем гость, в честь которого устроен приём. На официальных завтраках, обедах, ужинах чокаются не принято, если же чокаются, то мужчины держат свои рюмки ниже рюмок дам.*

*Во время произнесения речей и тостов недопустимо разговаривать, есть, наливать вино, зажигать сигарету. При произнесении тоста положено, чтобы присутствующие держали в руках рюмки, а в особенно торжественных случаях слушали стоя. Произносящий тост обычно стоит.*

Kulturologická informácia obsiahnutá v texte sprostredkováva a prezentuje zaužívanú etiketu, podáva návod ako sa správať pri stolovaní a nezažiť kultúrny šok.

*Человек, которому посвящён тост, если только это не президент или не какая-либо другая именитая персона, обычно выступает с ответным словом. Женщина, если только это не невеста, обычно принимает комплимент, высказанный в тосте, просто улыбкой, опустив при этом глаза и сидя, в то время как мужчины стоят. Она держит свой бокал с вином, не отпивая из него до тех пор, пока не выпьют все. По сути дела, лицо, которому адресован тост, никогда не прикасается к напитку, пока не выпьют все остальные, ведь в противном случае получится, что он или она пьют сами за себя, что, по меньшей мере, нескромно.*

*Самая распространённая ошибка тостующих заключается в том, что они пытаются "поднять тост", вместо того чтобы поднимать бокал. Очевидно, что бокал (фужер, рюмка, стакан), наполненный каким-либо спиртным напитком, имеет самое прямое отношение к тосту. Ведь тост, по сути, есть не что иное,*

*как призыв к собравшимся за что-то выпить. Однако это не означает, что крепость напитка можно уподобить силе слова. Есть два варианта: вы доносите до аудитории свое желание произнести тост или поднять бокал. Но ни в коем случае не наоборот* (Zielenická 2011, 75–76).

## 5. Záver

V kulturologickom smerovaní cudzojazyčnej výučby obsahovou jednotkou osvojenia si cudzej kultúry je kulturologická informácia, fakt kultúry, ktorým sa vyjadruje charakteristika mentality národa a jej odraz v jazykovej komunikácii (viď. ukážka). Ukazuje sa, že národné kultúry obsahujú veľa prvkov odrážajúcich tak univerzálne, ako aj špecifické črty konkrétnej kultúry.

Podľa kritéria relevantnosti témy sa text považuje za vhodný učebný materiál, ak je jeho tematická zameranosť a následne aj expanzia témy relevantná pre cieľovú kultúrnu a jazykovú spoločnosť, to znamená, že daný text prispieva k obohateniu vedomostného obzoru a to po všetkých stránkach (všeobecné aj odborné znalosti atď.). Zároveň je dôležité, aby daná téma bola skutočne aj jednou z preferovaných oblastí v konkrétnych odboroch. S tým následne súvisí aj výber textu.

Poznanie iných kultúr, ich tolerovanie je jedným z kritérií pri hodnotení kultúrnosti osobnosti. Prístup k štúdiu cudzích jazykov z pozície medzikultúrnej komunikácie zodpovedá súčasným trendom vzdelávania, je orientované na osobnosť študenta ako aktívneho a chápaného konzumenta.

## Použité zdroje

FLUCK, Hans-Rudiger (1992): *Didaktik der Fachsprachen*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

HOFFMANN, Lothar (1988): *Vom Fachwort zum Fachtext. Beiträge zur Angewandten Linguistik*. Tübingen: Gunter Narr Verlag.

KAUTZ, Ulrich (2002): *Handbuch Didaktik des Übersetzens und Dolmetschens*. München: Ludicum.

KOŘENSKÝ, Jan a kol. (1987): *Komplexní analýza komunikativního procesu a textu*. České Budějovice: Pedagogická fakulta.

MISTRÍK, Jozef a kol. (1999): *Kultúra a multikultúrna výchova*. Bratislava: SPN.

NORD, Christiane (1991): *Textanalyse und Übersetzen*. Heidelberg: Julius Groos Verlag.

SAMOVAR, Larry A. a kol. (1998): *Communication Between Cultures*. Belmont: Wadsworth Publishing Company.

VAŇKO, Juraj (1999): *Komunikácia a jazyk*. Nitra: FF UKF.

ZELENICKÁ, Elena (2005): *Komunikačné aspekty dialógu*. Nitra: FF UKF.

ZELENICKÁ, Elena (2011): *Slovákija i Rossija na prerekrestke kultur*. Nitra: UKF.

ZELENICKÁ, Elena a ADAMKA, Pavol (2008): Cudzojazyčná komunikačná kompetencia v európskom priestore / Foreign language communication competence within european area. In: *Lingua rossica et communicatio*. Ostrava: Ostravská univerzita, s. 233–23.

## Summary

*Language and culture relate to each other. Language is the embodiment of culture and its conveyor. Each language becomes meaningful in context and culture and it is one of the most important aspects of the context in which it is used. In methodology of foreign language teaching cultural aspect is reflected since the end of the last century in the so called "lingual-cultural" approach. Language is apprehended as means of communication of various nation and culture representatives, i.e. in symbiosis with the world and culture of the language.*

*Globalization involves many aspects: sharing of knowledge on a global scale, internationalization of national markets, mutual influence of cultures, global society, intercultural communication and its impact on world events.*

*The current period, a period of growing international contacts in various fields and spheres of our life, inevitably requires an ever-increasing circle of people using foreign languages. There is a growing need for effective learning and effective organization of the teaching process at the same time, which should be based on the needs of the present, i.e. to prepare students for seamless communication in a foreign language.*

*Education in general gains cultural dimensions and this fact contributes to the intellectual and emotional development of students. Education does not only mean to provide students with knowledge and professional skills but also to teach them how to understand and respect other cultures, how to appreciate our own cultural heritage and pass it to the others. This prognosis is also important for foreign-language teaching. It is shown mainly in asserting of intercultural communication.*

*Socio-economic changes that have taken place in the countries of Europe had a significant impact on the system of teaching the languages. In recent years, new possibilities for using knowledge of a certain language have emerged. Companies engaged in economic activities and trading call for qualified translators, professionals and other experts. The need for efficient acquisition of a language is increasing, as well as an efficient organization of teaching process, which should be based on the needs of present days, that means it should prepare students for an unproblematic communication in a foreign language.*

*Increased requirements for intercultural oriented foreign language teaching cannot come without search for new teaching methods and alternative ways of teaching, that would respect the preservation of both linguistic and cultural diversity, encourage both linguistic and cultural tolerance, perceive and accept cultural values, etc. The success or failure of foreign language teaching depends to a large extent also on a prudent and careful selection of the relevant texts (in our case, the academic texts aimed at cultural specifics) as a basic working material.*